

ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М.А. Коротєєв, аспірант

Уманська державна аграрна академія

Майбутні кількісні та якісні характеристики трудового потенціалу аграрного сектора визначатимуться, в першу чергу, умовами демографічного відтворення його природної основи – сільського населення, його чисельністю та статеві-віковою структурою. Тому, з метою оцінки перспектив формування трудового потенціалу та рівня забезпеченості аграрного сектора Черкаської області трудовими ресурсами, здійснено розрахунок прогнозованої чисельності сільського населення та його статеві-вікової структури на період до 2010 року.

Перспективні обчислення виконано методом вікових пересувань (методом компонентів)¹. Розрахунки за даною методикою, враховуючи одночасно як особливості сучасної статеві-вікової структури (вихідною базою для побудови прогнозу слугувала чисельність сільського населення Черкаської області за статтю та віком на 1 січня 2001р.), так і майбутніх змін у тенденціях народжуваності, смертності та міграції, є найбільш достовірним способом визначення перспективних параметрів населення.

Стосовно врахування у прогнозі механічного руху, слід відзначити, що починаючи з 1992р. зовнішня міграція мала позитивне сальдо, однак зважаючи на незначні його розміри (в середньому 0,3% на рік від чисельності населення), істотної ролі у перебігу демографічних процесів в сільській місцевості Черкаської області не відігравала. Виходячи з існуючих тенденцій соціально-економічного розвитку самої сільської місцевості та регіонів потенційного

---

¹Використана методика: Валентей Д.И., Кваша А.Я. Основы демографии – М.: «Мысль», 1989. – 286с.; Прогнозирование и планирование в условиях рынка / Т.Г. Морозова, А.В. Пикулькин, В.Ф. Тихонов и др. Под ред. Т.Г. Морозовой, А.В. Пикулькина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 318с.; Статистика: Підручник / С.С.Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; за наук. ред. д-ра екон. наук С.С. Герасименка. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 467с.

прибуття або вибуття населення (насамперед традиційних домінантів у міграційному обороті з сільською місцевістю – міст), у межах даного прогнозу, навряд чи можливе виникнення передумов (це в першу чергу наявність роботи, рівень доходу за нею, забезпеченість житлом та ін.), які б призвели до значного посилення ролі механічного руху у процесі формування сільського населення. Можливе деяке зростання міграційного відтоку до інших країн, зокрема далекого зарубіжжя, однак, через жорстку міграційну політику в більшості з них та досить високу для селян вартість поїздок, в найближче десятиріччя даний напрям міграції, скоріше за все, не набуде значного поширення. Таким чином, в межах прогнозного періоду, механічний рух якщо і матиме місце в сільській місцевості, то через свої незначні розміри суттєво не впливатиме на хід демографічних процесів та формування чисельності селян Черкаської області. З огляду на вище сказане та з метою спрощення розрахунків, при побудові прогнозу виходили з припущення про відсутність міграцій.

Виходячи з висунутих гіпотез щодо майбутніх змін показників інтенсивності народжуваності та смертності, перспективні розрахунки чисельності сільського населення Черкаської області виконано у двох варіантах. Перший – ґрунтується на припущенні, що впродовж періоду прогнозування сучасний режим відтворення сільського населення не зміниться, тобто значення часткових коефіцієнтів народжуваності та смертності для кожної вікової групи селян залишаться на рівні 2000-2001рр. Проте, якщо інтенсивність смертності у всіх статево-вікових групах сільського населення області, після періоду наростання в 1990-1996 рр., в останні роки характеризується певною стабільністю, а подекуди й зниженням, то часткові показники народжуваності впродовж 1990-2000 рр. у жінок всіх вікових груп фертильного віку швидко зменшувались. Зважаючи на досить високу інертність притаманну розвитку даних демографічних процесів та відсутність належної державної підтримки сімей з дітьми, недопустимо низький рівень їх доходів, занепад соціальної інфраструктури села та ін., в прогнозній перспективі не має підстав сподіватися на покращення відтворювальних процесів, в першу чергу

народжуваності. Навіть їх стабілізація на сучасному рівні, дає підстави вважати перший варіант прогнозу оптимістичним.

Другий варіант побудований на припущенні, що інтенсивність смертності селян, як і в першому варіанті залишатиметься на рівні 2000-2001рр. В той же час, розвиток вікових коефіцієнтів народжуваності, впродовж періоду прогнозування, відбуватиметься за тенденціями, що склалися в сільській місцевості в 1990-2000рр. Даний варіант можна охарактеризувати як песимістичний, хоча за відсутності у майбутньому умов для подолання негативних тенденцій зниження народжуваності, розвиток подій за таким сценарієм є найбільш реальним. Таким чином, два варіанти відрізняться між собою лише кількістю дітей, народжених у прогнозованому періоді.

Згідно з обома варіантами прогнозу впродовж всього періоду прогнозування очікується стійке зниження чисельності сільського населення Черкаської області (табл. 1). За першим варіантом на початок 2010р. його кількість зменшиться до 577,7 тис. осіб, або на 11,0 % порівняно з 2001р., за другим – до 568,9 тис. осіб, або на 12,4 %.

1. Прогноз динаміки чисельності сільського населення
Черкаської області, станом на початок року, тис. осіб

Рік	Варіант прогнозу	
	перший	другий
2001 (факт)	649,3	649,3
2002	639,8	639,8
2003	630,9	630,4
2004	622,4	621,5
2005	614,5	612,8
2006	607,1	604,4
2007	599,9	595,8
2008	592,6	587,1
2009	585,2	578,1
2010	577,7	568,9

Проте, з точки зору формування трудового потенціалу, найбільший інтерес, з поміж загальної чисельності сільського населення, являє перспективна чисельність та питома вага тієї його частини, що перебуває у

працездатному віці (чоловіків в інтервалі віку 16-59 років, жінок 16-54). Саме дана категорія населення становить основу трудових ресурсів і відіграє визначальну роль в соціальному і економічному розвитку суспільства.

Чисельність сільського населення у працездатному віці в прогностичному періоді визначатиметься як особливостями існуючої вікової структури селян, так і режимом смертності населення у даній віковій групі. Під особливостями сучасної вікової структури мається на увазі в першу чергу деформованість, і як наслідок наявність у її розвитку хвилеподібних зрушень (так званих „демографічних хвиль”). Саме за рахунок однієї з таких демографічних хвиль в прогностичному періоді можна було б розраховувати на позитивну різницю між чисельністю дітей, що вступатиме до працездатного віку і кількістю осіб, що виходитиме з нього. Адаже, до 2004р. очікується збереження приросту чисельності жінок працездатного віку, який почався в 1996р. і обумовлений виходом із працездатного віку нечисленних когорт народжених під час Великої Вітчизняної війни та перших повоєнних років, які до того ж склали основу масового міграційного відтоку з сільської місцевості у 60-70 роках минулого століття. Натомість населення працездатного віку поповнюватиметься більшим за чисельністю контингентом народжених у 80-х на початку 90-х років. Для осіб чоловічої статі, через різницю у верхній межі працездатного віку, наслідки даної демографічної хвилі стануть відчутними з п'ятирічним запізненням, тобто починаючи з 2001р., а весь її вплив обмежиться часовим проміжком періоду прогнозування. Таким чином, очікуване збільшення населення працездатного віку мало б відбуватись в першу чергу за рахунок чоловіків (рис. 1).

Проте, надзвичайно високий рівень їх смертності у працездатному віці (для порівняння: в 2000-2001 рр. на 100 померлих у працездатному віці жінок, припадало близько 440 померлих чоловіків даного віку) внесе корективи в дані очікування. Якщо її інтенсивність залишатиметься на рівні 2000-2001 рр., то в перспективі не доводиться розраховувати навіть на просту заміну вимираючого чоловічого населення працездатного віку молоддю. Демографічна хвиля

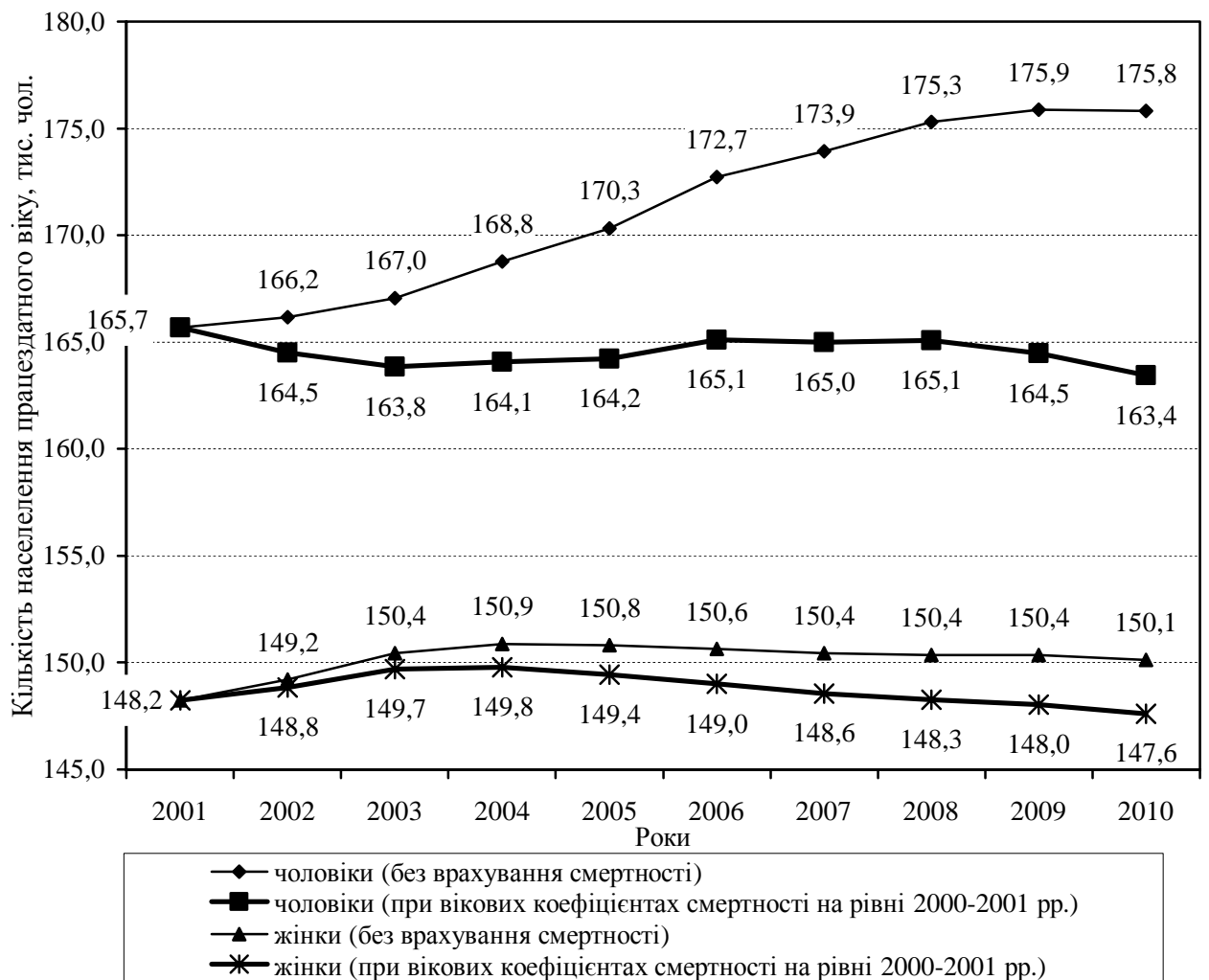
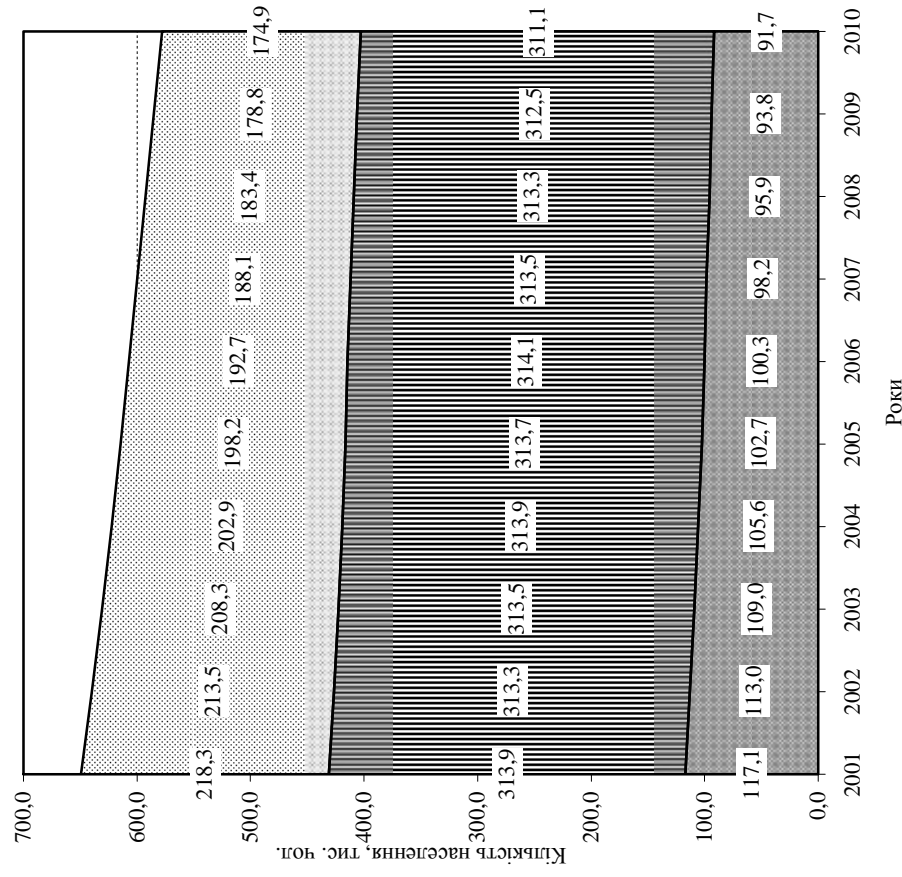

Рис. 1. Динаміка чисельності сільського населення працездатного віку в сільській місцевості Черкаської області (з 2002р. прогноз), станом на початок року, тис.чол.

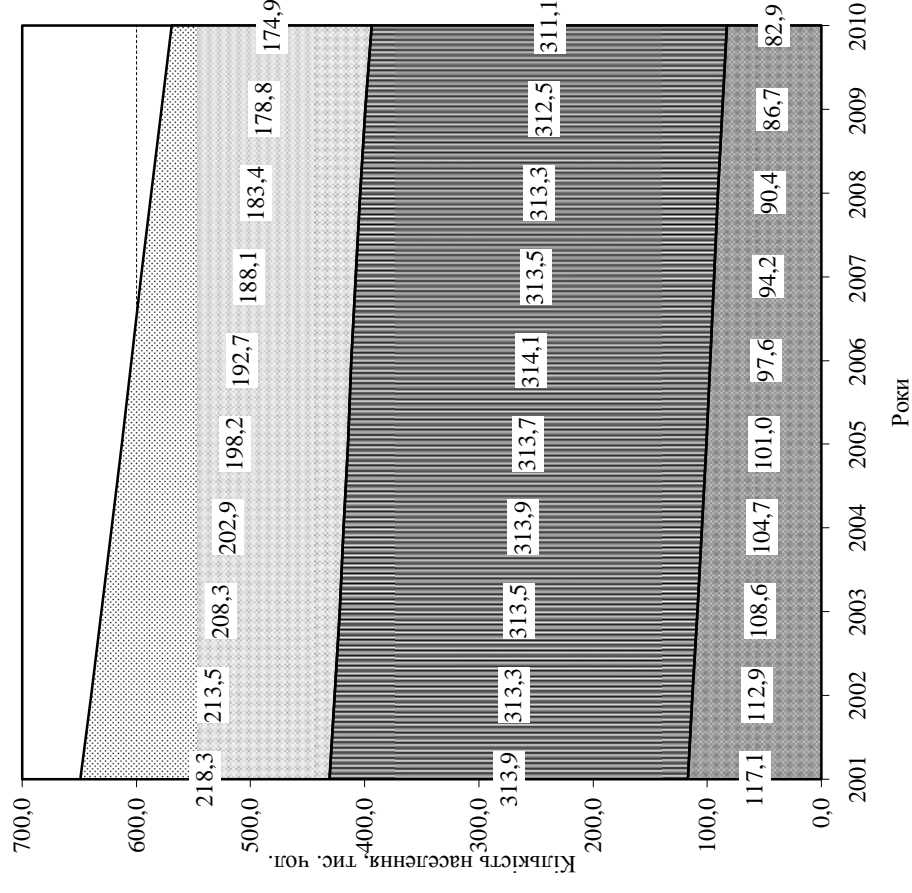
дозволить лише дещо стабілізувати їх чисельність у 2006-2008 рр. на рівні 165,1 тис. осіб.

Смертність жінок у працездатному віці, в наслідок значно нижчої її інтенсивності не істотно позначиться на їх чисельності. Тому, за прогнозними розрахунками до 2004р. можна очікувати на збільшення чисельності жінок у працездатному віці до 149,8 тис.

В результаті це призведе до того, що до 2006р. загальна чисельність сільського населення у працездатному віці істотно не зміниться, а й навіть дещо зросте (рис. 2). Однак, стабілізація чисельності сільського населення у працездатному віці за рахунок демографічної хвилі – явище тимчасове. Вже в

I варіант

II варіант

Рис. 2. Розподіл сільського населення Черкаської області за основними віковими групами (з 2002р. прогноз), станом на 1 січня, тис. чол.

2005р. при формуванні чисельності жінок працездатного віку, а у 2009р. відповідно – чоловіків, доведеться зіткнутися з новою демографічною хвилею протилежного характеру. В означені роки почнеться вихід із працездатного віку до групи осіб пенсійного віку більш чисельних когорт народжених у 50-х роках минулого століття, так званого покоління повоєнної компенсаційної народжуваності. З іншого боку дасться ознаки зниження кількості народжень серед сільського населення Черкаської області у кризові 90-ті, і як наслідок, звуження природної основи відтворення як демографічного, так і трудового потенціалу села – дітей віком до 15 років. Це призведе до того, що вже після 2006р. загальна чисельність населення працездатного віку у сільській місцевості Черкаської області набуде стійкої тенденції до хоча і незначного проте зниження і становитиме на початок 2010р. 311,1 тис. чол.

Виходячи із того, що тенденція скорочення кількості народжуваних дітей тривала до початку нового тисячоліття, то подальше поглиблення зменшення чисельності працездатного населення в сільській місцевості Черкаської області можна прогнозувати ще, принаймні до 2015р. А його формування на більш віддалену перспективу безпосередньо залежатиме від кількості народжень впродовж прогнозного періоду. Тут слід відзначити, що викликана демографічною хвилею, позитивна динаміка кількості жінок фертильного віку та вступ до найактивніших груп дітородного віку (15-29 років) більш численних поколінь жінок, народжених наприкінці 70-х – 80-х роках, за першим варіантом спричинить у першій половині прогнозованого періоду збільшення абсолютного числа народжень у сільській місцевості до 5,9 тис. дітей, що на 13,5% більше рівня 2000р. (рис. 3).

Проте, вже починаючи з 2006р., в наслідок зменшення загальної чисельності генеративної частини жінок та негативних зрушень у їх віковій структурі, кількість народжуваних ними дітей скорочуватиметься і на кінець прогнозу становитиме 5,3 тис. В той час, як за другим варіантом зазначені зрушення у чисельності та структурі жінок фертильного віку дозволять до 2004р. лише дещо компенсувати негативні тенденції спаду інтенсивності

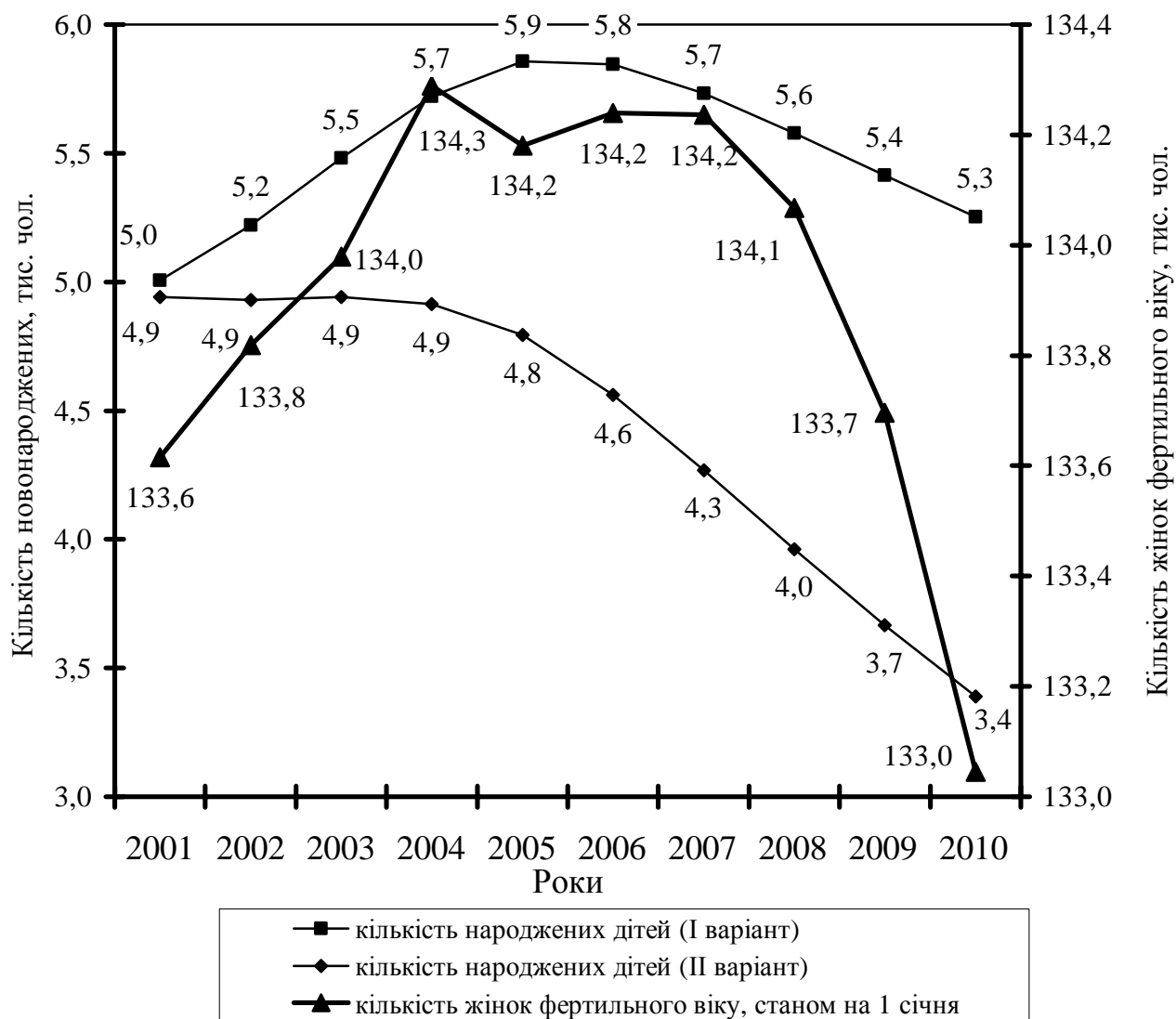

Рис.3. Прогноз чисельності жінок фертильного віку та кількості народжень в сільській місцевості Черкаської області, тис. чол.

народжуваності, і утримувати кількість народжуваних щороку дітей на рівні 4,9 тис., а з 2005р., за такого розвитку подій, слід очікувати стрімкого скорочення народжень у сільській місцевості області. На кінець прогнозного періоду їх кількість зменшиться до 3,4 тис. дітей, або на 34,6% порівняно з 2000р.

Однак, навіть, у випадку розвитку подій за першим варіантом прогнозу, зростання кількості новонароджених не достатнє для того щоб компенсувати втрати групи дітей 0-15 років у результаті переходу більш чисельного контингенту дітей народжених в другій половині 80-х років на початку 90-х до групи населення працездатного віку. Тому, за обома варіантами демографічного прогнозу очікується невпинне скорочення чисельності дітей

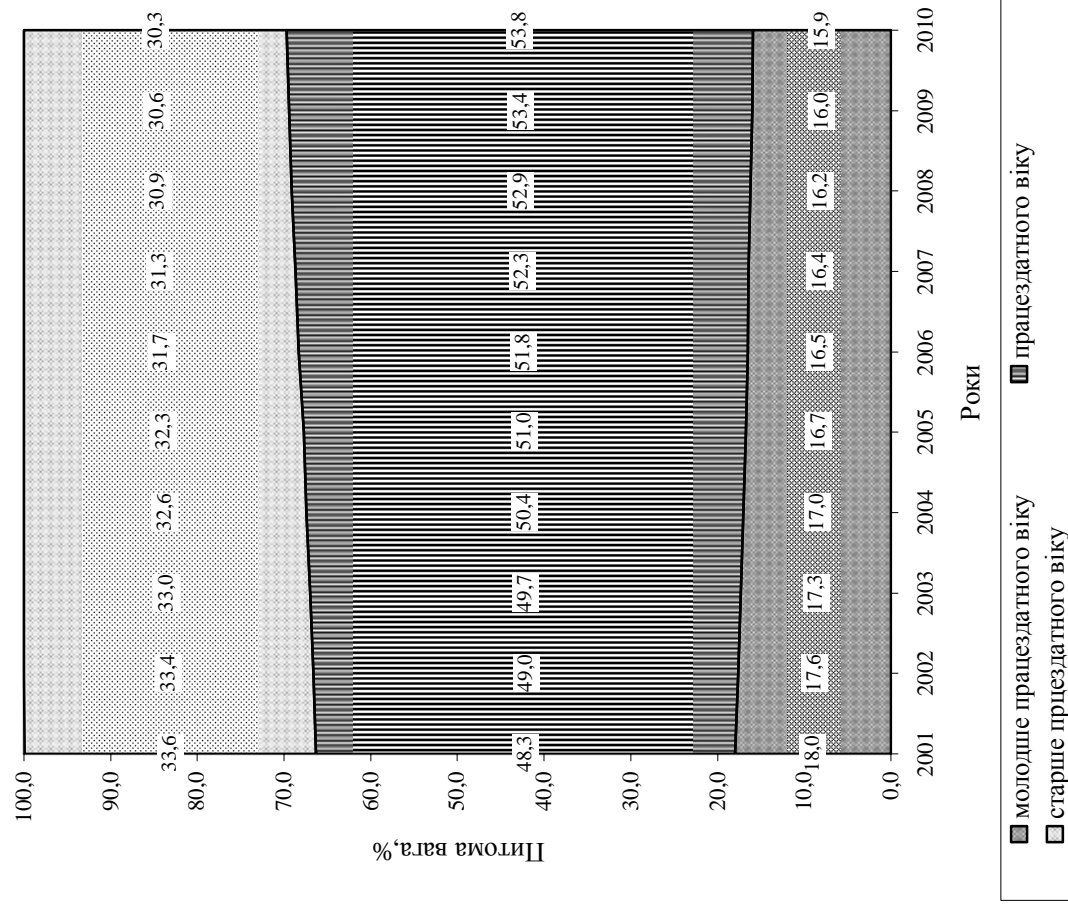

віком до 15 років (рис.2). Згідно з першим варіантом їх кількість до 2010р. зменшиться на 25,4 тис. осіб, або на 21,7% рівня 2001р., а за другим – на 34,2 тис., або 29,2%, тобто подальше зменшення чисельності працездатного населення в сільській місцевості Черкаської області можна прогнозувати і на більш віддалену перспективу.

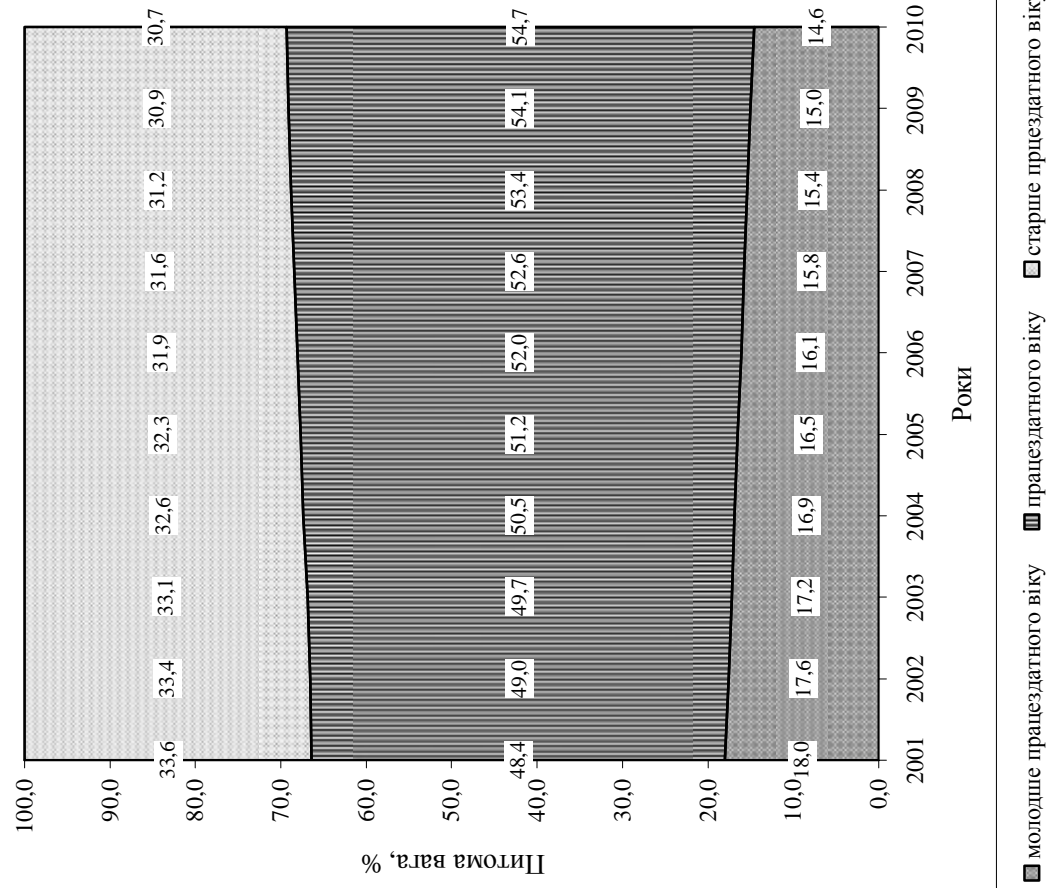
Стосовно чисельності осіб старше працездатного віку, то впродовж всього прогнозного періоду вона також невпинно зменшуватиметься, і на початок 2010р. становитиме 174,9 тис. чол., або 80,1% від рівня 2001р. (рис. 2). Серед причин такого скорочення, як фактор структурного впливу демографічної хвилі (нечисленне поповнення даної категорії населення народженими в воєнні та перші повоєнні роки), так і високий рівень їх смертності.

В наслідок того, що на фоні стрімкого скорочення кількості дітей віком до 15 років та осіб пенсійного віку, чисельність населення працездатного віку у прогнозованому періоді істотно не зменшиться, зазнає змін вікова структура сільського населення Черкаської області (рис. 4). А саме: за рахунок зменшення на кінець прогнозного періоду часток дітей (за першим варіантом на 2,1 процентного пункти, або на 3,4 за другим) та осіб пенсійного віку (за першим варіантом на 3,3 або на 2,9 процентних пункти), очікується зростання питомої ваги населення у працездатному віці відповідно на 5,4 або 6,3 процентних пункти.

Таким чином, результати розрахунків засвідчують, що в прогнозованому періоді можна розраховувати на відносну стабілізацію у формуванні трудового потенціалу сільського населення Черкаської області в цілому і аграрного сектора зокрема. Однак, викликана вона виключно деформаціями статевовікової структури і носить тимчасовий характер. Вже починаючи з 2006р. намітиться хоча і не значне, проте стійке його зниження, що засвідчує вичерпання резервів структурного чинника у поповненні трудових ресурсів. А подальше зменшення чисельності дітей, дозволяє очікувати продовження звуження не лише трудового але й демографічного потенціалу селян на більш

I варіант

II варіант

Рис. 4. Вікова структура сільського населення Черкаської області (з 2002р. прогноз), станом на 1 січня, %

віддалену перспективу і в значно глибших проявах. Це ще раз наголошує на необхідності вирішення давно назрілого питання щодо подолання демографічної кризи і створення в сільській місцевості передумов, насамперед соціально-економічного характеру, які б дозволили стабілізувати, а перспективі і розширити параметри відтворення демографічного та трудового потенціалів населення.